

PRIKAZ KNJIGE

U vatrama – Počitelj (1263. — 1993.)

DANE PAVLICA

Požega: Povijesno društvo Požega i Biro-tisak d. o. o. Brestovac,
2021., 310 str.

Ispisati sedmostoljetno postojanje jednog mjesta, nije jednostavan zadatak. To je pošlo za rukom pokojnom Dani Pavlici, učitelju, filologu, samoukom povjesničaru, sveobuhvatnom društvenom i prosvjetnom djelatniku, ali i sinu, mužu i ocu. Rođen u Počitelju (Lika) 1931. godine u obitelji Đure i Janje, Dane u rodnom mjestu završava osnovnu školu. U Gospiću je završio učiteljsku školu, a 1952. godine odlazi u vojsku. Život ga nakon vojnog roka donosi u mjesta Granice, Našice, Londžicu i na koncu u Slavonsku Požegu. Oblikuje svoja privatna stremljenja i profesionalni rad te objavljuje niz radova, članaka, knjiga, neke od njih ostavljajući u rukopisu do novijih vremena. Jedan od takvih rukopisa, a sada objavljena knjiga, jest *U vatrama – Počitelj (1263. — 1993.)*. Po nominaciji mikrohistorija, po sadržaju enciklopedija znanja i opsežna studija o selu Počitelju u Lici, objavljena je krajem 2021. godine zahvaljujući inicijativi Povijesnog društva Požega. Svojim naslovom djelo mami na studioznu potragu za vatrama prošlosti, u kojima su utkane mnoge ljudske sudbine, kako one sretne, tako i manje bajkovite.

Gotovo četiri desetljeća trajalo je autorovo istraživanje, zbog čega se ova knjiga može nazvati i životnim djelom. Počevši od onih najdostupnijih načina prikupljanja izvora, referirajući se na starije studije o prošlosti srpskog naroda u Hrvatskoj i Lici, nastavljaajući na recentna djela, periodiku, članke i arhivsku građu, Pavlica u obzir uzima sve sfere života i utkiva ih u knjigu. Na koncu, knjiga svoj izlazak na svjetlo dana može zahvaliti vrijednim osobnim svjedočanstvima i doprinosima Počiteljana i Počiteljanki razasutih diljem svijeta, koji su, ponajviše pisanom korespondencijom, dali svoj doprinos. (Auto) biografska priroda knjige unijela je tako potrebnu osobniju, prisniju notu i približila na sugestivno empatičan i emotivan način sudbine mještana Počitelja. Osim toga, ovakav pristup, na tragu modernih historiografskih struja, poka-

zuje dalekosežnije potencijale oralne historije. U pregledu naslova glavnih poglavlja može se razaznati kako je ovo knjiga o postanku Počitelja, njegovoj političkoj, demografskoj, geografskoj, onomastičkoj i etnografsko-kulturnoj prošlosti. Sve ove teme povezuje ona o prošlosti i podrijetlu srpskog stanovništva na području Like, od valova naseljavanja, do uništavanja Počitelja u posljednjem ratu 1990-ih.

Knjiga počinje opisom prirodnih i geografskih obilježja Počitelja u Lici, a nastavlja se najdavnijim spomenima Počitelja u prošlosti. Arheološki artefakti upućuju na postojanje zajednice na ovom prostoru od paleolitika, dok je prvi pisani spomen naselja Počitelj iz 13. stoljeća. Naime, godine 1263. posjed Počitelja gospodar Petar Tolimirović predao je ugarsko-hrvatskom kralju Beli IV. Počitelj je od 13. stoljeća bio važan geopolitički centar, utočište mnogih velikaša koji su njime gospodarili, ali i kulturno te gospodarsko središte s bogatim knjižnim fondom, arhivskom građom toga vremena i ergelom plemenitih konja. Turskim prodorom u Liku i Krbavu u 16. stoljeću, Počitelj je potpao pod novoosvojene turske krajeve i time izgubio na dotadašnjoj važnosti. Turci dovode velik dio raje iz Srbije, kako bi si osigurali potporu za nova osvajanja. Oslobođenjem od turske vlasti, prema izvorima koje autor koristi, u Lici žive Hrvati, Bunjevci, Kranjci, Turci i Vlasi. U Počitelju je tada sastav stanovništva bio trojak. Jedni su bili oni koji su ostali u Počitelju za Turaka, drugi su došli sa sjevera Like, a treći su upravo Vlasi, koji su napustili Srbiju i došli u Počitelj.

Posebno vrijedan dio knjige upravo je etnogeneza srpskog stanovništva na prostoru Like i Počitelja, koja se može podijeliti na nekoliko etapa. Prva je ona do turskih osvajanja u 15. stoljeću, kada Liku naseljavaju Vlasi, koji se već i prije spominju u ispravama iz 13. stoljeća. Dolaskom Turaka, naseljava se veći dio Srba za potrebe turske obrane i opskrbe. Krajem 16. stoljeća Turci s juga dovode još 5.000 Srba, a najveća skupina Srba iz Dalmacije dolazi u Liku 1648. godine. Nekoliko većih seoba dogodilo se krajem 17. stoljeća i u 18. stoljeću. Masovnije naseljavanje Počitelja i okolnih sela dogodilo se 1690. godine, kada Srbi dolaze sa sjevera (prebjegli od Turaka), iz Dalmacije te iz Bosne. Njihov razmještaj provodila je Vojna krajina. Do 1712. godine u Počitelju je živjelo 504 stanovnika.

Iz poglavlja "Počitelj u prošlosti", važno je izdvojiti autorovu namjeru da istraži podrijetlo i geografske dosege pojedinih prezimena (Vitasi, Pavlice, Njegovani, Došeni, Ivančevići i mnogi drugi). Učinio je to ponajviše na temelju *Leksika prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* iz 1976. godine, ali

i iz kazivanja mještana. Općenito je onomastički element prisutan u cijelom radu, po kojem autor ne propušta navesti iscrpne popise ubijenih, nestalih, raseljenih, obrazovni i radni sastav stanovništva, pa čak i popise istaknutih pojedinaca. Djelo na takav način predstavlja osobni *homage* svim Počiteljanima i Počiteljankama. Autor revno prikuplja imena i prezimena, koja se nerijetko odnose na fizičke karakteristike ili duševne (ne)sposobnosti. Posebnu važnost pridaje nadimcima, koji su toliko ukorijenjeni među Počiteljanima, da čak ni djeca ne znaju krsno ime roditelja. Često bi se za diferencijaciju među jednakim imenima i prezimenima ubacivao patronim, kojim se autor često i služi u listama imena (primjerice, Milan Nikole Pavlica). Uz navedeni onomastičko-etimološki element, može se izdvojiti i lingvistički, čime su prikazane posebnosti govora Počitelja. Autorovo filološko obrazovanje uputilo ga je na analizu govora i njegovu komparaciju sa susjednim selima. Zaključak je kako u Počitelju prevladava jekavski refleks jata (*djete, snjeg, cjev, bjel*), uz pojedine iznimke u ikavskom i ijekavskom refleksu (*krumpijer*).

Sljedeći aspekt knjige jest pregled etnografske baštine Počitelja, u kojoj se iščitavaju narodna vjerovanja, prela, bajalice, pučke igre, narodne nošnje, tradicijsko graditeljstvo, čaranja, narodni lijekovi, koji su nerijetko dio kolektivnog sjećanja šireg prostora, odnosno narodnih “praznovjerja” (“Ako te svrbi desni dlan, dat ćeš novaca, ako te svrbi lijevi dlan, dobit ćeš novaca.”). Pored toga, autor piše i o religijskom i prosvjetnom djelovanju kraja u cjelini “Crkva, škola, pismo i govor”. Lika je u 18. stoljeću bila poprište borbi Rimokatoličke i Srpske pravoslavne crkve za prevlast. Unatoč tome, mnogi su održali svoj vjerski identitet, a u Počitelju je izgrađena i crkva, u kojoj su služili sveštenici iz obitelji Došen, sve do 1941. godine kada je Milojko Došen odveden u Jadovno. Pavlica ne propušta navesti značajnije sveštenike i njihove biografije, ali i najčešće svece za krsnu slavu i velike blagdane, kao što su Božić, Vaskrs, Uspenije presvete Bogorodice, Vidovdan, Velika Gospojina... Kao prosvjetni djelatnik, dio poglavlja posvetio je školstvu u Počitelju. Do 1894./1895. Počiteljani su pješačili u Medak u školu, a tada je u Počitelju otvorena škola, iako je dio sela i dalje pripadao školi u Metku. Škola je prekinula rad u Drugom svjetskom ratu. Od nje su četnici napravili štab, a partizani ju potom spalili. Ratno školovanje nije bilo uspješno, a tek u travnju 1945. partizansko oslobođenje kraja, značilo je povratak u školske klupe.

Odmak od svakodnevice i mirnodopskog načina života, prikazan je u poglavlju “U plamenu Drugoga svjetskog rata”. Autor je za ovo poglavlje

koristio arhivsku građu, metodu intervjua sa svjedocima vremena, zbornik *Kotar Gospić i kotar Perušić u narodnooslobodilačkom ratu 1941 — 1945* (1989.) i druge publikacije. Godine su to koje su donijele sukobe i razdore među Počiteljanima i stanovnicima okolnih sela. Tijekom rata, ustaške vlasti (mahom iz sela Ribnik) ubijale su srpsko stanovništvo. Dio stanovnika priključuje se partizanima, koji na tom području formiraju Odred Velebit, a dio ih prelazi u četničke formacije. Istražen je puč u III. bataljonu velebitskog odreda, u kojemu se dio boraca priklonio Talijanima. Oni planiraju ubojstvo Vlade Cerina, sekretara Kotarskog komiteta KPH-a za Gospić i komandanta Pekiše Vuksana te mnogih drugih aktivista i članova KPH-a za Liku. Ubojstvo Vlade Cerina i Pekiše Vuksana označilo je nove sukobe među ionako podijeljenim civilnim i vojnim stanovništvom. “Nikada u prošlosti suživot Srba i Hrvata nije bio tako zaoštren kao 1941. godine”, piše Dane Pavlica. Naglasak u knjizi je na razdoblju od Drugog svjetskog rata do 1990-ih. Dijelom je takva priroda knjige opravdana poticajem mještana, s kojima je u razgovoru autor i dobio ideju za pisanje knjige (kako bi se rasvijetlili događaji vezani za Narodnooslobodilačku borbu), a dijelom i neskrivenim Pavličinim jugoslavenstvom. Pri samom kraju ratnog poglavlja, opisuje tijek osnivanja Mjesnog NOO-a u Počitelju 1942. godine, kulturno i zdravstveno prosvjeđivanje, spašavanje izbjeglica i ranjenika, a osvrnuo se i na napade na Počitelj te ukupne ratne gubitke Počitelja. Kao ukupnu brojku žrtava rata (što od neposrednih ili posrednih vojnih djelovanja, što od gladi, bolesti, iscrpljenosti), autor navodi 314 stanovnika Počitelja.

“Usponi i padovi života u socijalizmu” donosi pregled svakodnevice, reizgradnje sela, javnih radova, uvođenje nove poljoprivredne mehanizacije (traktori i kombajni), ali i osnivanje društveno-političkih organizacija, poput SKOJ-a, Saveza socijalističke omladine, Crvenog križa, mjesne zajednice, seljačke radne zadruge... Poglavlje autor nastavlja popisom iseljenih Počiteljana, navodeći europske i druge zemlje u koje odlaze te navođenjem istaknutih pojedinaca. Dane Pavlica, gotovo pjesnički, uvodi epizodu o kazivanju Dušana Vitasa Blagajnikova, odličnog poznavatelja svega u selu, a koji mu iznosi svoje viđenje najboljih i najvrsnijih Počiteljana i Počiteljanki.

U završnom poglavlju, “Posljednji rat od 1991. do 1995. godine”, autor postavlja niz pitanja o raspadu Jugoslavije, početku rata, ali ih s velikom sudržanošću ostavlja neodgovorena i otvorena. Ovo poglavlje nudi kratki presjek ratnih događanja te operacije u Medačkom džepu 1993. godine. Operacijom su spaljeni srpski dijelovi Gospića, Divosela i dio Počitelja. Druga polovica

Počitelja spaljena je i uništena operacijom “Oluja” 1995. godine. Nakon toga, u Počitelju jedno vrijeme nije živio nitko, dok je prema popisu stanovništva iz 2021. godine utvrđeno da u Počitelju žive dvije osobe, postoji ukupno šest stambenih jedinica, od čega tri za stalno stanovanje.¹

Nakon dalekog putovanja u prošlost Počitelja, uputno je zaključiti kako se ne radi samo o monografiji holističkog pristupa ljudskoj prošlosti, nego i o svojevrsnom teorijsko-metodološkom priručniku, koji donosi upute o polazištu izvora, njihovoj analizi, sintezi, na kraju i samom uklapanju u koherentnu cjelinu. Na primjeru autorovog istraživačkog, a i životnog rada te prošlosti mjesta Počitelja, mogu učiti mnoge generacije, koje su došle i dolaze. Počitelj može stajati kao opomena na prošlost, ali i na neizvjesnu budućnost. Možda vatre Počitelja opet ispune lički kraj, pokrenu neki novi plam i zaiskre život u Počitelju.

Ivana Drmić

¹ <https://popis2021.hr/> (Pristupljeno 29.3.2022.).